

Грабова Я. О.,
асистент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИРОДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЩОДО НАДАННЯ ПРИТУЛКУ ТА ПРОБЛЕМ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

CERTAIN ASPECTS OF THE NATURE OF THE CONSTITUTIONAL POWERS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE FOR ASYLUM AND THE PROBLEMS OF ITS IMPLEMENTATION

Статтю присвячено аналізу природи конституційного повноваження Президента України щодо надання притулку та проблемних питань його реалізації. Автор досліджує міжнародне, національне й зарубіжне законодавство, яке регулює порядок надання притулку. Зроблено висновок про необхідність удосконалення механізму реалізації Президентом України свого конституційного повноваження надавати особам притулок. Автор пропонує шляхи вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: Президент України, притулок, шукачі притулку, біженці, захист прав людини.

Статья посвящена анализу природы конституционных полномочий Президента Украины относительно предоставления убежища и проблемных вопросов его реализации. Автор исследует международное, национальное и зарубежное законодательство, регулирующее порядок предоставления убежища. Сделан вывод о необходимости совершенствования механизма реализации Президентом Украины своего конституционного полномочия предоставлять лицам убежище. Автор предлагает пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: Президент Украины, убежище, искатели убежища, беженцы, защита прав человека.

This article analyzes the nature of the constitutional powers of the President of Ukraine on asylum issues and its implementation. Author examines the international, national and foreign legislation governing asylum procedure. The conclusion has done on the need for improving the mechanism for realization by the President of Ukraine its constitutional powers to give people asylum. The author proposes ways to solve this problem.

Key words: President of Ukraine, asylum, asylum seekers, refugees, human rights.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вплив міграційних процесів на суспільне життя в Україні на початку XXI ст., як і впродовж усього часу після набуття нею статусу незалежної держави, залишається значним. Міграційні тенденції в контексті участі України в європейському та світовому міграційних просторах розглядаються як один із важливих чинників формування національної міграційної політики. Сьогодні чисельність осіб, які були змушені покинути свої місця проживання через військовий конфлікт або переслідування, за даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН), досягла рекордного значення – 65,5 млн осіб [1]. Порівняно з 2015 р. кількість вимушених мігрантів зросла на 5 млн осіб, основними причинами переміщень яких виступають політичні переслідування, збройні конфлікти та порушення прав людини. Сьогодні кожен 113-й мешканець Землі – це шукач притулку або внутрішньо переміщена особа [2]. Очікується, що до 2050 р. кількість міжнародних мігрантів сягне 405 млн осіб, що, відповідно, зумовить низку негативних наслідків у світі [3]. Тобто міграційна криза перетворилась на глобальну проблему, яка не залишила Україну осторонь. Варто зауважити, що для України сьогодні проблема правового регулювання інституту притулку не вирішена.

Питання, пов'язані з правовим статусом біженців і притулком, досліджували Н.М. Грабар,

С.В. Сусліна, К.О. Нестеренко, Г.С. Тимчик, О.А. Гончаренко, М.М. Сірант, О.Р. Поєдинок, Л.Р. Біла-Тіунова. Проте дослідження вказаних авторів проведено в площині адміністративного чи міжнародного права. У вітчизняній конституційно-правовій науці тематиці, пов'язаній із наданням притулку, приділено увагу, зокрема, у дисертації І.Г. Ковалишина, наукових публікаціях С.Б. Чеховича, О.Л. Копиленка, Ю.М. Тодики та інших учених. Однак питання щодо природи конституційного повноваження Президента України з надання притулку іноземцям та особам без громадянства, механізму його реалізації залишились поза увагою науковців, хоча й мають суттєве значення для окресленої проблематики.

Метою статті є дослідження природи конституційного повноваження Президента України щодо надання притулку та проблемних питань його реалізації.

Виклад основного матеріалу варто розпочати з визначення терміна «притулок», який вживається в різних міжнародних документах, однак досі відсутнє його загальноприйняте тлумачення. Законодавство України також не визначає цю категорію.

Глосарій термів УВКБ ООН визначає слово «притулок» як «надання державою захисту на її території особам з іншої держави, які втікають від переслідування чи серйозної небезпеки» [4]. Із цього визначення постає, що поняття «притулок» зводиться до

надання захисту особам на території іноземної для них держави, які побоюються або вже переслідуються за межами держави притулку. В УВКБ ООН також визначають основні складники притулку: принцип невисилки, дозвіл залишатись на території держави притулку та гуманні стандарти поводження [5, с. 167]. Тобто поняття «притулок» складне за змістом. Основним змістом притулку є надання особі захисту від юрисдикції іншої держави.

Міжнародна організація з міграції в інформаційно-аналітичних виданнях характеризує притулок як захист, який держава надає на своїй території особам з іншої держави, які втікають від переслідувань чи іншої загрози [6, с. 3].

Отже, «притулок» – це захист, який отримують особи, які мають на це передбачені законом підстави, на території держави, що погодилась надати такий захист, який включає в себе невисилку, забезпечення безпеки переслідуваних осіб, дотримання їхніх прав і свобод, відмову держави від переслідування осіб за нелегальний перетин кордону.

У Висновку щодо міжнародного захисту № 85(XLIX) від 1998 р. Виконавчий комітет УВКБ ООН підтвердив, що інститут притулку, який є прямим наслідком права шукати притулок від переслідування та користуватись цим правом, передбаченого ст. 14 Загальної декларації прав людини, належить до основоположних механізмів захисту біженців. Притулок також має першорядне значення для захисту біженців, слугує структурною основою надання захисту та сприяння особам, які потребують міжнародного захисту, забезпечуючи можливість прийняття стабільних рішень [7].

Такий підхід спостерігається й у документах Європейського Союзу, імплементація яких є частиною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 805-р [8]. Так, відповідно до ст. 1b Дублінської конвенції від 15 червня 1990 р. формулювання «заява про надання притулку» означає прохання, за допомогою якого іноземець шукає в будь-якої держави-учасниці захист відповідно до Женевської конвенції (Конвенції про статус біженців 1951 р.), клопочачи про надання статусу біженця за змістом ст. 1 Женевської конвенції зі змінами, внесеними Нью-Йоркським протоколом (Протоколом щодо статусу біженців 1967 р.) [9, с. 137–138].

У м. Тампере 15–16 жовтня 1999 р. Європейська Рада прийняла рішення про створення Загальної системи надання притулку, заснованої на повному й усебічному застосуванні Женевської конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 р., доповненої Нью-Йоркським протоколом від 31 січня 1967 р.

Суттєве значення для формування європейської системи притулку мала Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. щодо мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту у випадку масового притоку переміщених осіб та про заходи, що забезпечують баланс зусиль держав-членів під час при-

йняття таких осіб і несення наслідків їх прийняття [10]. Згідно із цією директивою поняття «переміщені особи» означає громадян третьої країни або осіб без громадянства, які вимушені залишити країну чи регіон свого походження або евакуйовані (зокрема, у відповідь на заклик міжнародних організацій) та які не можуть повернутись у безпечні й стабільні умови з причини домінуючої в країні ситуації та можуть підпадати під дію ст. 1a Женевської конвенції, а також інших міжнародних або національних документів, що надають міжнародний захист; це, зокрема, особи, які врятувались утечею із зон збройного конфлікту чи спалахів насилля, особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних чи повсюдних порушень прав людини.

Крім того, до основних нормативних актів, які визначають функціонування європейської системи притулку, належать Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 2011/95/EU від 13 грудня 2011 р. щодо стандартів для кваліфікації громадян третіх країн чи осіб без громадянства як бенефіціарів міжнародного захисту та щодо єдиного статусу для біженців чи для осіб, які мають право на додатковий захист, та щодо змісту захисту, який надається (перероблена) [11], Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 2013/32/EU від 26 червня 2013 р. щодо загальних процедур надання та позбавлення міжнародного захисту (перероблена) [12].

Однією із цілей Директиви № 2011/95/EU є формулювання стандартів для визначення змісту статусу захисту як допоміжного та додаткового стосовно захисту біженців, закріпленого в Конвенції про статус біженців 1951 р. Головною ціллю Директиви № 2013/32/EU є подальше розроблення стандартів процедур надання й позбавлення міжнародного захисту (за директивою – статусу біженця чи статусу додаткового захисту) у державах-членах із метою встановлення єдиної процедури надання притулку в Європейському Союзі на основі Директиви № 2011/95/EU.

З аналізу універсальних і європейських міжнародних актів можна зробити висновок, що відповідно до положень, закріплених у них, формами реалізації права на притулок є надання особам статусу біженця, додаткового або тимчасового захисту.

В Україні право на притулок передбачається в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України. Так, ч. 2 ст. 26 Основного Закону України передбачає, що іноземцю та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. Подібні положення щодо притулку містяться в конституціях багатьох держав – членів Європейського Союзу: Німеччини, Італії, Франції, Португалії, Чехії, Польщі тощо.

Водночас положення п. 26 ч. 1 ст. 106 Конституції України закріплює повноваження Президента України щодо надання притулку особі. Рішення про надання особі притулку оформлюється у формі указу. Однак чинне законодавство України не визна-

чає ні порядок виконання цього рішення, ні підстави чи умови, за яких воно може бути прийняте.

Тривалий час на розгляді у Верховній Раді України перебував проект Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», уперше внесений до парламенту ще в 2000 р. народними депутатами України Г.Й. Удовенко, Р.П. Безсмертним та С.М. Ларінім. У 2002 р. цей проект було повторно внесено й зареєстровано за № 0992. Однак його розгляд не було завершено прийняттям, і проект було відкликано 26 квітня 2006 р.

Метою зазначеного проекту було встановлення правових механізмів реалізації ст. 26 Конституції України, а саме визначення порядку надання притулку, відмови в наданні та припинення притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства. Під поняттям «притулок» у проекті Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» пропонувалось визначити захист, який надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності підстав, зазначених у цьому законі. У ст. 1 згаданого проекту проголошувалось: «Притулок в Україні може бути наданий іноземцям та особам без громадянства, які шукають захисту від переслідувань, що становлять загрозу їхньому життю й здоров'ю або спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства чи постійного проживання *за діяльність, спрямовану на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй*». Варто зауважити, що у визначенні притулку використовувався, проте не визначався термін «держава походження». Залишалось відкритим питання, чи це та країна, у якій народилась особа, чи це держава, у якій, відповідно до ст. 1 проекту, особа мала громадянство або, будучи особою без громадянства, постійно проживала в ній. Крім того, вбачається, що надто широко було сформульовано підстави для переслідувань, для захисту від яких могло бути надано притулок, – «діяльність, спрямована на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй». Адже такі неконкретні, досить умовні й оціночні категорії, як «принципи демократії», дають змогу використовувати таке визначення або надто широко, або надто обмежено, залежно від політичної волі.

Проект Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» також передбачав надання притулку не лише особам, які перебувають на території України, а й особам, які перебувають за її межами, шляхом звернення до дипломатичних чи консульських представництв. Ця пропозиція є неоднозначною. З одного боку, не обмежувалась можливість надання такого притулку особам, які перебували в країні (державі) походження. У такому разі держава походження могла б вважати таке надання притулку втручанням до сфери її суверенітету чи навіть його порушенням. Саме із цих причин у

Конвенції про статус біженців 1951 р. встановлено, що статус біженця надається особі, яка перебуває виключно поза межами держави походження. З іншого боку, це положення суперечить міжнародним зобов'язанням України, оскільки за своєю суттю є дипломатичним притулком. Договори універсального характеру виражають негативне ставлення до надання дипломатичного притулку. Таке положення викладено, зокрема, у ст. 41 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. [13]. Відповідно до зазначеної норми приміщення представництв не повинні використовуватись для цілей, які не сумісні зі здійсненням функцій дипломатичного представництва. Подібну позицію щодо консульських приміщень висловлено в ст. 55 Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. [14]. Ці положення відображені в п. 6 розділу II Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженого Указом Президента України від 10 червня 1993 р. № 198. Так, передбачено, що приміщення дипломатичного представництва, а також резиденція глави дипломатичного представництва та житлові приміщення членів дипломатичного персоналу є недоторканими. Доступ до цих приміщень може бути здійснений не інакше, як за згодою глави дипломатичного представництва. Ці приміщення, наявне в них майно, а також засоби пересування дипломатичного представництва користуються імунітетом від обшуку, виїмки, ревізії, арешту й виконавчих дій та не повинні використовуватись для цілей, не сумісних зі здійсненням функцій дипломатичного представництва [15]. До консульських функцій, зокрема, належать такі: захист інтересів громадян держави, яку вони представляють; сприяння розвитку міждержавних відносин; видача паспортів і документів громадянам країни представництва та видача віз особам, які бажають туди поїхати; нотаріальні функції; виконання судових доручень; надання допомоги судам і літакам держави представництва; представництво інтересів громадян держави, яку вони представляють у суді; наглядові функції щодо літаків і суден, які перебувають під прапором держави представництва, тощо. Таким чином, можна зробити висновок, що Україна, будучи учасницею зазначених міжнародних договорів, відмовилась від надання дипломатичного притулку, а тому таке положення законопроекту порушувало б її міжнародні зобов'язання.

Однак найсуттєвішим недоліком проекту Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» є занадто широке формулювання підстав надання притулку, яке не давало змоги зрозуміти, хто ж саме має право на такий захист. Адже формулювання «переслідування, що становлять загрозу їхньому життю й здоров'ю або спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства або постійного проживання за діяльність, спрямовану на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй» є оціночним.

Згідно із зазначеним проектом шукачі притулку повинні були звернутись із заявою на ім'я Президента України, яка в подальшому розглядалася б комісією при Президентові України з питань притулку. Такі положення викликали суттєві зауваження. Так, Є.С. Герасименко зауважив, що втручання на найвищому рівні (голови держави) у кожному конкретному випадку для надання захисту іноземцям чи особам без громадянства на території України є недоцільним як економічно, так і організаційно. Також очевидно, що державі вигідно мати більш гнучкий інструмент захисту іноземців та осіб без громадянства [16].

У Висновку щодо проекту Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», надісланому експертом Ради Європи А. Баршовою, вказано на необхідність встановлення зв'язку між Законом України «Про біженців» та проектом Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» щодо всіх питань, у тому числі бенефіціарів, процедури й органів влади. Оскільки цей зв'язок може бути досить складним, А. Баршова запропонувала авторам законопроекту розглянути інший варіант, зокрема, внести положення проекту до Закону України «Про біженців», запровадивши єдину процедуру замість двох паралельних [17, с. 9].

У свою чергу УВКБ ООН у коментарях до цього проекту відзначило, що необгрунтоване розмежування понять «надання притулку» та «надання статусу біженців» суперечить світовій практиці, згідно з якою надання притулку означає надання міжнародного захисту загалом, що може бути синонімічним статусу біженця згідно з Конвенцією про статус біженців 1951 р. та Протоколом 1967 р. до неї, або містити його разом з іншими додатковими формами захисту [18, с. 1, 3].

В.П. Босий вважає: «Якщо привести національне законодавство України у відповідність до міжнародних стандартів щодо того, що, визнаючи особу біженцем, держава тим самим надає їй притулок, це означатиме, враховуючи наведені конституційні положення, що приймати рішення про визнання особи біженцем має Президент України, що не є доцільним» [19, с. 409].

Проте варто зауважити, що на момент прийняття Конституції України у 1996 р. діяла редакція Закону України «Про біженців» від 1993 р., яка не відповідала міжнародно-правовим стандартам, зокрема й Конвенції ООН про статус біженців від 28 липня 1951 р., яку було ратифіковано лише в 2000 р. На той момент передбачення Конституцією України повноваження Президента України про надання притулку було дуже слушним, оскільки вітчизняне законодавство не передбачало інших можливостей надання захисту шукачам притулку, які не підпадали під визначення «біженець» за законом, однак мали право на такий захист згідно з міжнародним правом.

Однак вітчизняна практика пішла шляхом уніфікації української системи надання притулку згідно з міжнародними стандартами. Зокрема, 8 липня 2011 р. було прийнято новий нормативно правовий акт, який

регулює надання притулку в Україні, – Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Цей закон передбачає три форми надання захисту шукачів притулку: визнання біженцем, визнання особою, яка потребує додаткового захисту, або визнання особою, яка потребує тимчасово захисту. Вважаємо, що цей закон гарантує реальну можливість особі реалізувати своє право на притулок в Україні, відповідає міжнародним стандартам.

Конституції деяких держав – учасниць СНД (Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Азербайджанської Республіки, Російської Федерації тощо) передбачають, що притулок чи політичний притулок надається президентами цих держав. Водночас у законодавстві цих держав закріплено процедуру надання статусу біженця [20, с. 36].

Зокрема, у Республіці Білорусь процедура надання притулку за рішенням глави держави передбачає, що захист може надаватись, як правило, видатним політичним діячам. Решта шукачів притулку отримують статус біженця або додатковий захист, а їх клопотання розглядає Департамент громадянства та міграції Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь. Прикладом надання притулку Президентом Республіки Білорусь можна назвати надання притулку в 2010 р. колишньому Президенту Киргизької Республіки Курманбеку Бакиєву та членом його сім'ї [21].

Надання притулку за рішенням президента також передбачає Положення про порядок надання політичного притулку іноземцям та особам без громадянства в Республіці Казахстан [22]. Відповідно до розділу 1 цього положення політичний притулок у Республіці Казахстан надається іноземцям та особам без громадянства на основі загальноувизнаних норм міжнародного права, згідно з Конституцією Республіки Казахстан та її законодавством, а також із цим положенням. Республіка Казахстан надає політичний притулок особам і членам їхніх родин, які шукають захисту внаслідок реальної загрози стати жертвою переслідування в державі громадянства та/або постійного проживання за суспільно-політичну діяльність, расову, національну чи релігійну належність, а також у випадках порушення прав людини, передбачених міжнародним правом. Рішення про надання політичного притулку або відмову в його наданні приймається Президентом Республіки Казахстан.

Водночас у конституціях держав – членів Європейського Союзу подібні положення щодо повноважень глави держави щодо надання притулку не трапляються. Органи, на які покладено надання притулку, визначаються поточним законодавством. З огляду на те, що основна частина осіб, які отримують притулок, – це біженці, повноваження щодо його надання не віднесено до компетенції глави держави. Наприклад, у Франції цими питаннями займаються Французьке управління з питань захисту біженців та осіб без громадянства та Апеляційна комісія з питань біженців, у Чехії – Міністерство внутрішніх справ, у Німеччині – Федеральне бюро з

питань визнання біженців-іноземців тощо [17, с. 4]. З позиції ефективності забезпечення прав шукачів притулку та оперативності прийняття рішень такі механізми надання притулку більш доцільні.

Вважаємо, що вдосконалення реалізації особою права на притулок в Україні відповідно до стандартів Європейського Союзу має включати зміну конституційних положень із цього питання. Неодноразові спроби вирішити проблему законодавчого забезпечення конституційного повноваження глави держави приймати рішення про надання притулку в Україні шляхом прийняття відповідного закону без перегляду концепції співвідношення понять «притулок» і «статус біженця» та вдосконалення конституційних положень щодо надання притулку, як уже зазначалося, не мали успіху.

Існує декілька варіантів вирішення проблеми, усі вони пов'язані з удосконаленням конституційних положень про надання притулку. Одним із них могло б бути скасування в ході конституційної реформи повноваження глави держави щодо прийняття рішення про надання притулку в Україні, оскільки практика вже сформувалась іншим шляхом. Також необхідно внести зміни до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» щодо закріплення нормативного визначення категорії «притулок», співвідношення категорії «притулок» з іншими формами захисту вимушених мігрантів.

Другий варіант, запропонований В.П. Босим, передбачає внесення зміни до п. 26 ч. 1 ст. 106 Конституції України, яка полягатиме у визначенні виду притулку, рішення про надання якого приймає Президент України, та внесенні відповідних змін до Закону України «Про біженців та осіб, які потребу-

ють додаткового або тимчасового захисту». На його думку, це міг би бути гуманітарний притулок. При цьому гуманітарний притулок міг би надаватись іноземцям та особам без громадянства, стосовно яких Україна не має міжнародних зобов'язань надавати їм захист, проте які його потребують (наприклад, особи, які зіткнулись із практичною неможливістю повернення; заявники похилого віку; діти, розлучені із сім'єю, а також їхні опікуни) [23, с. 120]. Однак зазначені В.П. Босим категорії осіб мають змогу отримати інші форми захисту іноземців. Більш доцільно передбачити, що глава держави має право надавати саме політичний притулок видатним діячам у виключних випадках їх переслідування за суспільно-політичну діяльність, що пов'язана з підтриманням міжнародного миру й безпеки, з розвитком дружних відносин між націями на основі поваги до принципу рівноправ'я та самовизначення народів, зі здійсненням співробітництва для розв'язання проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного характеру та для заохочення й розвитку поваги до прав людини та основних свобод.

Таким чином, сьогодні в Україні немає єдності щодо розуміння механізму реалізації Президентом України свого конституційного повноваження надавати особам притулок. До такої ситуації призвели насамперед прогалини законодавчого врегулювання цього механізму. З метою підвищення якості захисту прав людини та узгодження законодавства України з європейськими й універсальними стандартами в цій сфері необхідно внести зміни до Конституції України. Можливі два шляхи: прийняття відповідного закону, що визначив би, який саме вид притулку може надавати Президент України, або ж скасування цього конституційного повноваження загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Global forced displacement hits record high / UNHCR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/6/5763b65a4/global-forced-displacement-hits-record-high.html>.
2. З початку року морем до Європи прибули понад 210 тис. мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/14/7050741/>.
3. К 2050 року число міжнародних мігрантів почти удвоїться // Центр новостей ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=14648#.V1SqX46pthk>.
4. Master glossary of terms. Rev. 1 / Division of international services United Nations High Commissioner for Refugees [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/reford/docid/42ce7d444.html>.
5. Ведение в вопросы международной защиты беженцев. – Женева : УВКБ ООН, 2005. – 185 с.
6. Основи управління міграцією / Міжнародна організація з міграції. – Женева, 2007. – 7 с.
7. Висновок з питання про дітей та підлітків-біженців : Висновок Виконавчого комітету Управління Верховного Комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй № 84(XLVIII) від 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/ua/ukr/resursy>.
8. Про затвердження Національного плану заходів з виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 805-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/805-2014-%D1%80>.
9. Конвенция, определяющая государство, ответственное за рассмотрение заявлений о предоставлении убежища, поданных в одном из государств – членов Европейских сообществ (Дублинская конвенция) от 15 июня 1990 г. // Сборник международных документов, регулирующих вопросы миграции. – М. : Международная организация по миграции, 1994. – С. 137–147.
10. Директива Європейської Ради № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. щодо мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту у випадку масового притоку переміщених осіб та про заходи, що забезпечують баланс зусиль держав-членів під час прийняття таких осіб і несення наслідків їх прийняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/ua/ukr/resursy>.
11. Directive № 2011/95/EU on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content

of the protection granted (recast) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.com.ua/uk/resursi/pravovi-dokumenti-m-dokumenti-ec>.

12. Directive № 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.com.ua/uk/resursi/pravovi-dokumenti-m/dokumenti-ec>.

13. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. (ратифікована СРСР 11 лютого 1964 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU61K03U.html.

14. Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р.: основні характеристики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uadoc.zavantag.com/text/1528/index-1.html?page=17>.

15. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : Указ Президента України від 10 червня 1993 р. № 198/93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U198_93.html.

16. Герасименко Є.С. Визначення притулку в законодавстві України: його співвідношення з правовим статусом біженців і внутрішньо переміщених осіб / Є.С. Герасименко // Адміністративне право і процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/390-vyznachennya-prytulku-v-zakonodavstvi-ukrayinyuohospivvidnoshennya-z-pravovym-statusombizhentsiv-i-vnutrishno-peremishchenykh-osibherasymenko-ye-s>.

17. Баршова А. Висновок щодо Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», представленого Раді Європи на експертизу / А. Баршова. – Страсбург, 2003. – 12 с.

18. Коментарі Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців щодо проекту Закону України про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства. – Женева : Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, 2003. – 5 с.

19. Босий В.П. До питання удосконалення законодавчого визначення поняття «біженець» у контексті європейської інтеграції України / В.П. Босий // Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні науки». – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. – Вип. 67. – С. 408–420.

20. Суботенко В.П. Відповідність розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» міжнародним зобов'язанням України у сфері прав людини / В.П. Суботенко ; упоряд. В.Д. Андрієнко. – К. : Фенікс, 2010. – 208 с.

21. Президент Белоруссии предоставил убежище Курманбеку Бакиеву и его семье [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.co.il/world/20apr2010/bakiev508.html>.

22. О порядке предоставления политического убежища иностранным гражданам и лицам без гражданства в Республике Казахстан : Указ Президента Республики Казахстан от 15 июля 1996 г. № 3057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.almaata.mid.ru/PREDOST_UBEJ.htm.

23. Босий В.П. Інституційно-правова система забезпечення прав біженців в Україні / В.П. Босий // Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. – К. : МАУП, 2015. – Вип. 44. – С. 118–125.